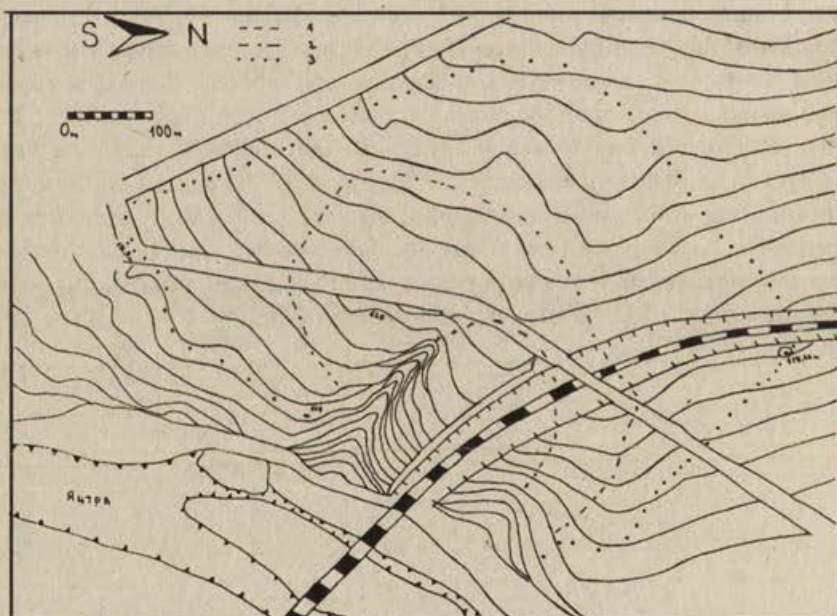

ПРИНОСИ КЪМ ПРОУЧВАНЕТО НА ОТБРАНТЕЛНАТА СИСТЕМА НА НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ САМОВОДЕНЕ

НЕДКО ЕЛЕНСКИ

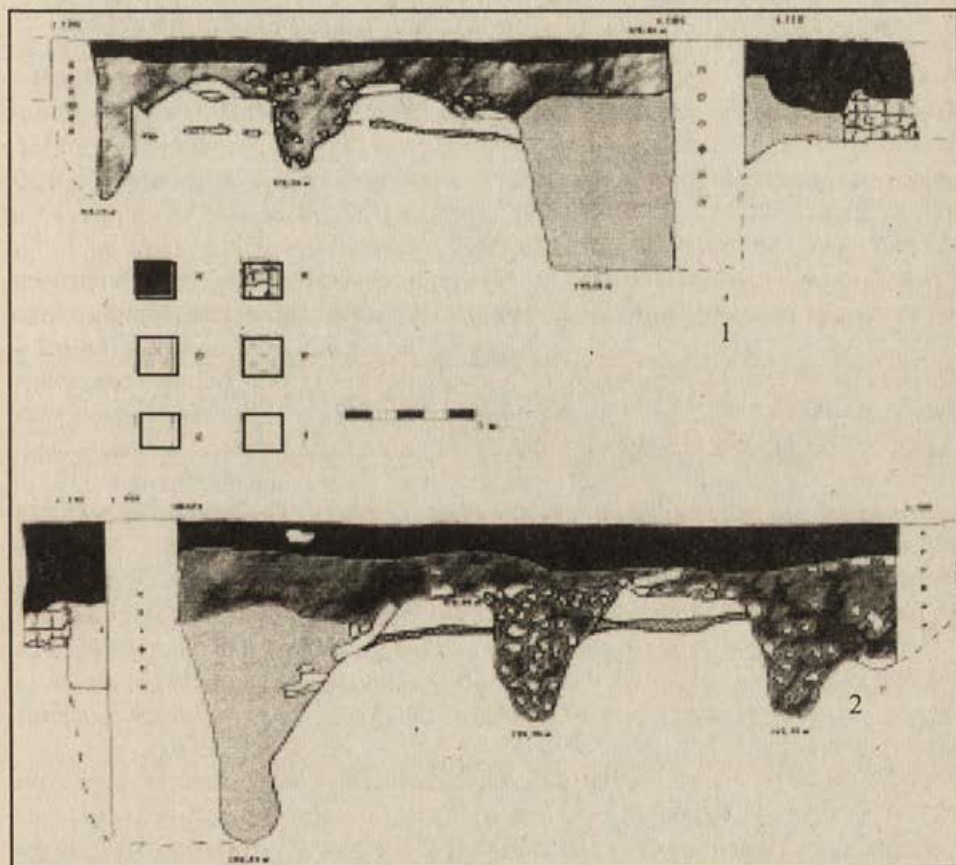
В проучванията на неолитната епоха в българските земи има много малко селища, в които са регистрирани съоръжения, служещи за тяхното допълнителното укрепване и защита. Като една първостепенна структура в изграждането на селището, известяването за тяхното съществуване и начинът на изграждане е много необходим за добиването на сведения за строителните знания за тази епоха. В проучването на неолитното селище Самоводене са регистрирани три етапа от съществуването на отбранително съоръжение. Най-внушителен е вторият етап, който се състои от ров, вал и палисада (Станев

Обр.1. Етапи от развитието на площта в неолитното селище Самоводене. Първоначален етап (XI-IX хор.) – 1; Среден етап (VIII – III хор.) – 2; Късен етап (III – I хор.) – 3.

1999, 139-144; 2002, 58-59). При спасителните археологически разкопки на същото селище през 2000 г. в сектор 105 се проучи структура (Еленски 2000, 18-21; 2002, 17-25), която според нас е свързана с отбранителната система на селището.

В настоящето съобщение ще разгледаме тази структура и ще потърсим фактите, които обясняват възникването и функцията ѝ. Този сектор заема периферната част от най-ранната площ на селището и централната част от проучвания участък (Еленски 2002, 17-25) (Обр.1 и Обр.10). Той има следните размери: дължина – 4, 70 м и ширина – 1 м като, между него и сектори 110 и 100 има оставени контролни профили. Тяхната дебелина е 0, 50 м. На дълбочина 0, 30 м започват отложения със светлокафяв цвят с жълто-кафяв оттенък и повишена плътност. В тях се разкриват фрагменти от неизпечена глина с цвят охра (различна големина – от 5 см до 30 см), сиви петна (пепел) и спорадично

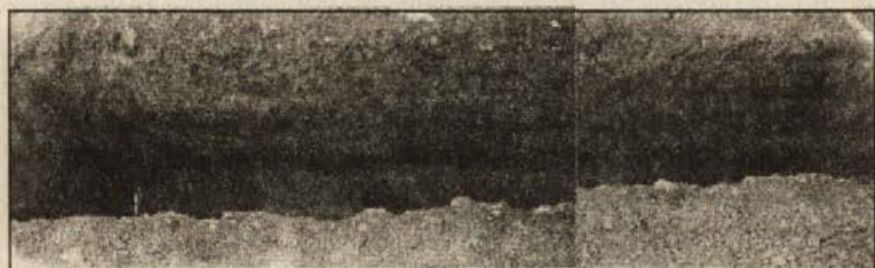
Обр.2. Профили на рова и траншеите от сектор 105 - Западен профил-1; Източен профил-2. Черно-кафяв пласт-а; Жълто-кафяв пласт-в; Светлокафяв с жълт оттенък-с; Тъмносив пласт-д; Пепел-е; Негоряла глина-ф.

се разкрива силно фрагментирана керамика и кости. Много рядко се срещат разпраснени мазилки и въгленчета. Стерилната основа се достигна на дълбочина 0,60 м/0,70 м, като в нея се очертават вкопани структури. Запълнителят и на трите вкопавания е светлокафяв със жълто-кафяв оттенък, който е най-изявен в най-голямото вкопаване. Той е със силно повишена плътност, като в него рядко се разкриват разпраснени въглени, мазилки, кости, керамични фрагменти и парчета от неизпечена глина. След изчерпването на запълнителя и в трите вкопавания се разкри и пълната представа за тях (Обр.3 – 1, 2 и Обр.4 – 1). Вкопаването в южната част има трапецовидно сечение с размери: дължина - 1 м; ширина в горната част - 1,20 м; ширина в долната част - 1 м и дълбочина - 1,50 м. Според нас това вкопаване е част от трасето на ров. Следващото вкопаване представлява траншеята с размери: дължина - 1 м, ширина между 0,40 м/0,30 и вкопана в стерилната основа 0,50 м. В нея допълнително се разкриват две кръгли дупки с размери: първата с диаметър - 0,10 м и дълбочина - 0,10 м; втората с диаметър - 0,20 м и дълбочина - 0,15 м. Непосредствено до тях се разкрива друга дупка с размери: диаметър - 0,20 м и дълбочина - 0,40 м. До северния профил се разкрива част от втора траншея, която остава непроучена цялата. Нейните размери са: дължина - 0,60 м, ширина - 0,20 м и дълбочина - 0,50 м. В нея има вкопана дупка с диаметър - 0,20 м и дълбочина - 0,30 см. Срещу нея се разкрива част от друга дупка, която има размери: диаметър - 0,30 м и дълбочина - 0,15 м (Обр.5). Трябва да се вземе под внимание, че широчината на рова и северната траншея продължават в профилите между сектори 110 и 100, а по дължината и трите вкопани структури се развиват в западния и източен профил. Освен тези вкопани структури се идентифицираха и насипвания около самите траншеи, които образуваха малки валове между вкопаванията (Обр.2 – 1, 2). По този начин те увеличават височината на траншеите. Те представляваха кафява стерилна пръст с понижена плътност спрямо стерилната, а също така се разкриваха и следи от антропогенна дейност (малки въгленчета и разпраснени мазилчици). От стерилната основа ги разграничава тънка пепелна ивица. Тези натрупвания са с дебелина 0,30 м/0,40 м. Към тези резултати трябва да прибави и разкритията в сектор 110. На границата между двата сектора, където е контролният им профил, почти в непосредствена близост до него се разкрива част от вкопаването на сектор 105. То се очертава в стерилната основа като тясна ивица до профила (Обр.4 – 2, 3). Нейните размери в западната част са ширина - 0,20 м, а в източната 0,10 м (Обр. 5). В другия граничещ сектор не са регистрирани останалите части от втората траншея, която остава в профила между секторите.

Независимо от малката площ, на която са засечени представените структури от този сектор, се вижда, че след като се съпоставят всички резултати от проучването (планировка, профили, стратиграфия и хронология), те се подчиняват на единен замисъл и изпълнение. Той разкрива, че вкопаниите обекти са част от трасето на фортификационно съоръжение, което е обграждало тази част на селището.

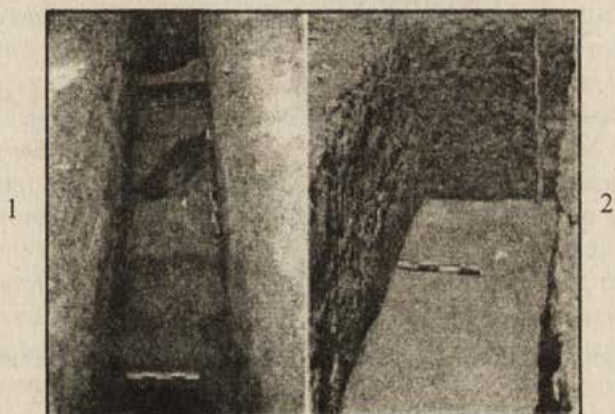

1

2

Обр.3. Западен профил на сектор 105-1; Източен профил на сектор 105-2.

1

2

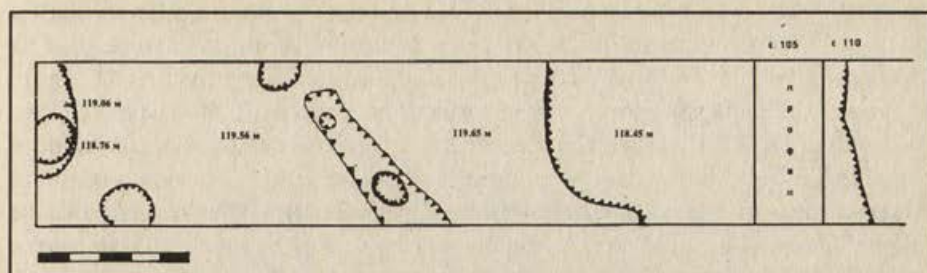
3

Обр.4. Субструкция на сектор 105-ров и траншеи-1; Северен профил в сектор 110-2; Западен профил в сектор 110-3.

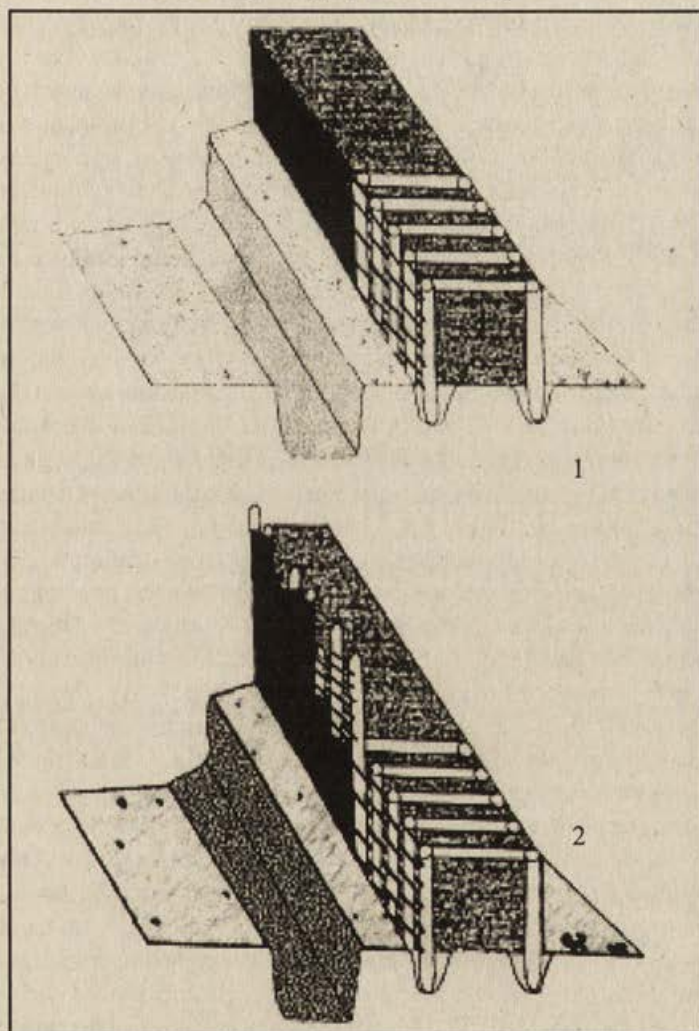
За да получим цялата широчина на рова, трябва да прибавим частта, която остава непроучена в профила и тази в съседния сондаж. По този начин се получават следните данни за това съоръжение. Неговата проучена дължина е 1 м. Напречното сечение има трапецовидна форма, като в източната част е с размери: ширина в горната част - 1,80 м, ширина в долната част - 1,50 м и дълбочина - 1,40 м (**Обр.2 – 1**). В западната част те са: ширина в горната част - 1,60 м, ширина в долната част - 1,20 м и дълбочина - 1,50 м (**Обр.2 – 2**). Размерите на двете траншеите е дължина - 1 м и дълбочина между 0,80 м и 0,60 м, като не се взема под внимание дълбочината на отделните дупки от колове. Разстоянието между отделните дупки варира между 0,20 м и 0,40 м, като диаметърът им е между 0,10 м и 0,30 м. Забелязва се, че ровът и траншеите с дупките пресичат сектора косо, но остават сравнително успоредни един на друг. Различната дълбочина на траншеите показва, че където вероятно е необходимо по-добро укрепване, вкопаването е по-дълбоко. Същото може да се каже и за дупките от колове. Те имат различна дълбочина и според нас най-вероятно някои от тях не са заостряни и траншеята е служила като легло. Разстоянието между траншеите (двата реда от дупки) е 1 м/1,20 м.

Траншеите и дупките разкриват, че на разстояние 1 м от рова са изградени две стени с конструкция от колове. Разстоянието между отделните колове най-вероятно е изплетено с пръти и след това измазвано с глина. Тази строителна техника за изграждане на стени през неолита е основна за българските земи. За измазването на стените свидетелстват останките от неизпечена глина, която разкриваме в запълнителя на рова и траншеите и в отложенията над тях. По този начин стените получават дебелина около 0,40 м. Разстоянието между двете стени е 1 м. Може да допуснем, че те съществуват като самостоятелно в отбранителната система. Такива съоръжения са познати за редица селища през енеолитната епоха (Тодорова и кол.1983, 42-43; Перничева 1993, 98). Резултатите от проучването разкриват, че тази възможност се изключва и те представляват външните лица от една стена, като разстоянието между тях е запълнено с емплектон (глина). Това се подкрепя от факта, че пластът от 0,30 до 0,70 м и запълнителят на рова и траншеите е почти идентичен в своята характеристика. Тя представлява глина, изкопана от стерилната основа на терена. Като в нея рядко се разкриват следи от антропогенни материали, посочени по-горе. Този масив с тази структура се развива само в сектор 105 и в страничните му профили. В съседните сондажи него го няма. В сек. 110 се вижда най-долният сив пласт да се развива до този масив, а следващият пласт (черно-кафяв) достига нивото на масива и го затрупва (**Обр.2 – 1, 2** и **Обр.4 – 3**). Преминава над него и от сек. 105 продължава в съседния сек. 100 (**Обр.2 – 1**), където ситуацията е сходна със сек.110. Този начин на изграждане на отбранителната система се наблюдава във втория етап на съществуването и в предишните проучвания на селището (Станев 1999, 140).

Вземайки под внимание, че запълнителят на рова е всъщност емплектон, който е насипван между двете стени. Това е станало след разрушаването на

Обр.5. Субструкция на сектор 105.

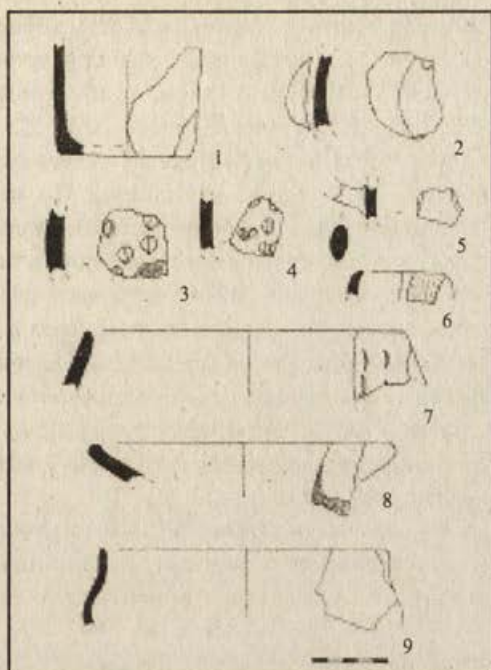

Обр.6. Възстановка на отбранителната система на неолитното селище Самоводене. 1-ров и емплектонна стена; 2-ров и емплектонна стена с кортина и бойници.

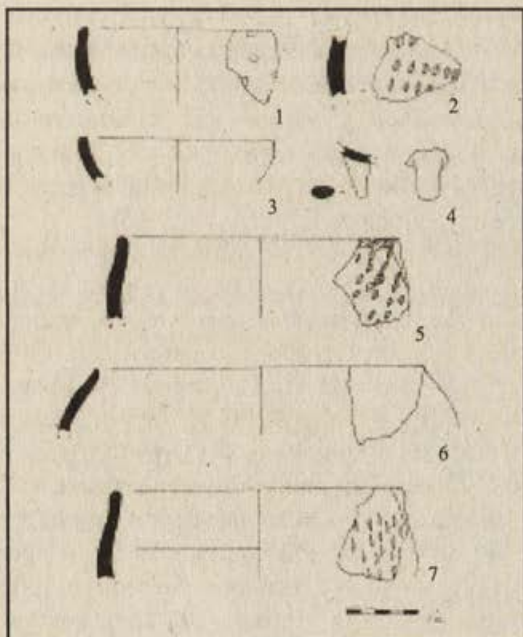
емплектонната стена и подравняването ѝ, като по-голямата част от него е послужила за запълване на рова. Това дава основание и възможност за изчисляване на приблизителната височина на рова¹ и реконструкция на цялото съоръжение². Получената височина според изчисленията е 2,40 м, което според нас допуска и по-голяма височина от тази, като се вземе под внимание и емплектона останал извън рова. При възстановяването на укрепителната система допускаме два варианта за нейното изграждане. Първият е изграждане на ров с широчина - 1,80 м и дълбочина - 1,50 м, на разстояние 1 м от него е изградена емплектонна стена с приблизителна височина 2,40 м - 2,80 м и дебелина 1 м - 1,20 м. Състоеща се от две стени, на които конструкцията представляват колове, забити на разстояние 30 см един от друг и преплетени с пръти. След това те са измазани с глина, а разстоянието между тях е запълнено с емплектон (глина, изкопана от рова). За по-добра устойчивост на стените вероятно всеки кол е свързан в горната си част с кол с противоположен на него кол от другата стена (Обр.6 - 1). При втория вариант, съобразявайки се с необходимостта от защита на тази стена и голямата дебелина на стената, (предоставя и други възможности) можем да допуснем, че тя е изпълнявала функцията на пътека (кортина), по която се движат защитаващите стената. За това е необходимо външната стена на емплектонната стена да бъде издигната на височина (приблизително на човешкия ръст - 1,50 м), зад която да бъдат защитени отбраняващите се. В тази стена трябва да се допуснат и пролуки (бойници), от които да извършват действия и отбраняващите се (Обр.6 - 2).

През кой от етапите на съществуването на селището е изградено това съоръжение, най-точно можем да определим от керамичния материал, разкрит при проучването. Независимо от ограниченото количество и фрагментарния характер на керамиката, имаме основание да приемем едно сравнително точно свързване на съоръжението с определени хоризонти на селището. Керамиката има предимно черна и сиво-черна повърхност, която е загладена или излъскана. Формите са на сферични (Обр.7 - 6, 7; Обр.8 - 5, 6, 7; Обр.9 - 1, 4) и полусферични съдове (Обр. 8 - 1, 3; Обр. 9 - 2), конична паница с удебелен вътрешен ръб (Обр.7 - 8) и цилиндрична кана (Обр.7 - 1). Дръжките са два вида, "въжести" (Обр.7 - 2) и вертикални с елипсовидно сечение (Обр.7 - 5). Разкрити са и две крачета с елипсовидно сечение (Обр.8 - 4 и Обр.9 - 3), което показва и наличието на съдове, разположени върху ниски крачета. Украсата е предимно импесо-прищипвания с пръсти (Обр.7 - 4; Обр.8 - 5 и Обр.9 - 1), връзвания с пръст (Обр.7 - 3 и Обр.8 - 2), връзвания с мида (Обр.7 - 7) и връзвания с острие (Обр.7 - 6 и Обр.8 - 7) Представеният керамичен материал намира точни паралели в IX и VIII хоризонт на селището (Станев 2002, 133). Това прави тази фортификация синхронна на втория етап от съществуването на отбранителната система, която е проучена в по-ранните разкопки на селището (Станев 1999, 139-140; 2002, 58). Тези материали от своя страна намират точни паралели в култура Караново II-III за Тракия.

Поставянето на проучената част от рова и емплектонната стена спрямо

Обр.7. Керамика от проучването на отбранителното съоръжение.
Ров – (1-9).

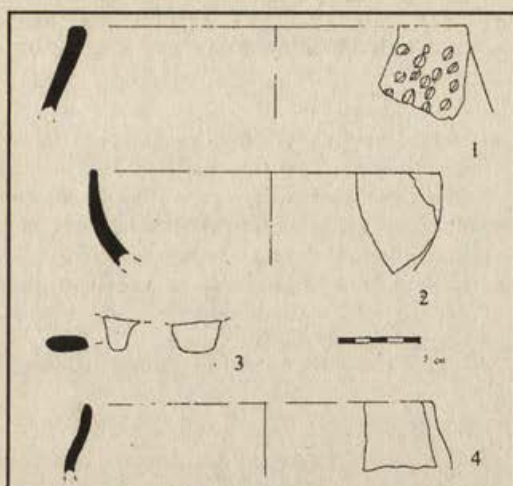
Обр.8. Керамика от проучването на отбранителното съоръжение. Траншеи
– (1-5) и пласта над вкопаните структури (6-7).

конфигурацията на терена, площта на селището от този хоризонт и по-ранните регистрации на отбранителното съоръжение се разкрива взаимната им връзка. От по-ранните проучвания и сегашните знаем, че първоначалното селище е заемало площта на средновисока тераса (Еленски 2002, 22; Станев 2002, 55) (Обр.1). От изток граничи с река Янтра, а от запад и север е ограничена от две малки дерета. В момента те са почти запълнени. По този начин остава незащитена само западната част на селището. В първите проучвания отбранителната система е регистрирана в северозападната част на селището в близост до северното дърво. Това е и най-ниската част на селището. Ново-проучената част се намира в най-високата част от терасата и в непосредствена близост до началото на южното дърво. Като по всяка вероятност ровът се е свързвал с него (Обр.10). Маркирането на отбранителната система в двете ъ крайни точки потвърждава становището, че тя е изградена само в западната част на селището. С това то получава пълното затваряне и изолиране от всички страни по естествен и изкуствен път.

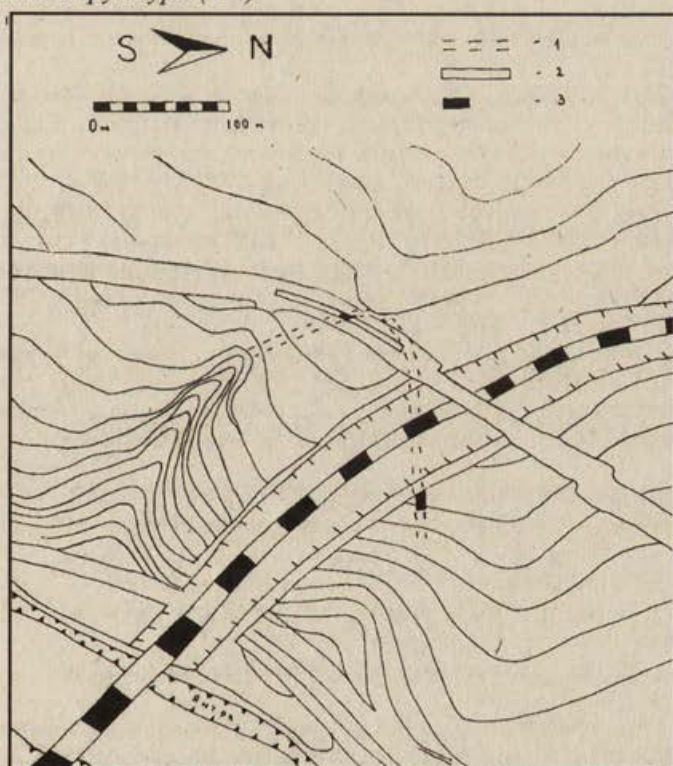
В проучванията на неолита за българските земи са регистрирани в много малко селища следи от укрепителна система. В раннеолитното селище Овчарово-гората е регистриран вал с глинесто-чакълеста структура с размери - ширина - 5 м/7 м и височина - 0,90 м (Ангелова 1992, 42). Твърде вероятно според нас този вал всъщност да представляват останките от емлектонна стена. Отбранителни системи са регистрирани и в други раннеолитни селища от съседни региони. В раннеолитното селище Ходжа Чешме на устието на река Марица през най-ранните фази е съществувала каменна стена, на която вътрешната е свързана с дървена палисада. Тя има запазени размери: височина - 1 м и широчина - 1,50 м (Цздopan 1998, 439). Друго селище, което има следи от укрепване, е Кърча-Виадукт. През първата фаза от съществуването си е изкопан ров с дълбочина - 1 м и широчина в горната част - 2,50 м и в основата - 1,60 м (Nica 1977, 30). Посочените примери разкриват сходни решения в изграждането на фортификацията на селищата.

През следващата енеолитна епоха можем да проследим, че изграждането на ров с емлектонна стена се утвърждава като един от най-прилаганите методи на фортификацията. Този начин на укрепване може да се проследи в селищната могила Овчарово (1, 4, 5, 7 и 8 хор.) (Тодорова и кол. 1983, 28-36), Виница (Радунчева 1976, 31), а също така и в Поляница (2 и 3 хор.) (Тодорова 1986, 169). Отбранителни системи са изградени и в други енеолитни селища като Радинград с ров и палисада (Иванов 1986, 88), Струмско с вал и двойна палисада (Перничева 1993, 98) и Голямо Делчево (Тодорова и кол. 1975, 21).

Смятаме, че с известяването за новопроучената част от фортификацията на неолитното селище Самоводене доизяснява трасето и през този период от съществуването и. Като в тези проучвания също се регистрира и ровът от най-късното разрастване и укрепване, което е и най-внушителното (Еленски 2002, 17). Изграждането на отбранителна система в разглежданото селище е факт разкриващ възможностите му и ролята, която е заемало в древната ойкумена.

Обр.9. Керамика от проучването на отбранителното съоръжение. Пласта над вкопаните структури (1-4).

Обр.10. Топографски план на неолитното селище Самоводене с трасето на рова и отбранителната стена. 1-трасето на отбранителната система; 2-проучената площ през 2000 г.; 3-проучените участъци на отбранителната

Тя показва една социална общност с икономически потенциал, която доминира в този регион. Тя разкрива специфичния статут на селището и демонстрира неговите възможности.

¹ За целта е необходимо да се изчисли кубичният обем на проучената от нас част на рова. За това трябва да се осреднят самите параметри на рова. Получават се следните данни: ширина в горната част-1,70 м; ширина в долната част-1,35 м; дълбочина-1,45 м и дължина-1 м. Изчисляваме първо лицето на сечението на рова, което представлява трапец- $S=\frac{(a+b) \cdot h}{2}$, което се умножава по дължината и се получава 2,20 м. Този обем се умножава по средното разстояние между стените-1,10 м, което дава височината на стената - 2,42 м.

² Благодаря на Евгени Дерменджиев за консултациите по възстановката на съоръжението и изчисляването на височината на емплектонната стена.

Б Е Л Е Ж К И

Ангелова 1992: И. Ангелова. Предварителни резултати раскопок неолитического поселения Овчарово-гората. - *Studia Praehistorica*, 11-12, 1992, Sofia, 41-50.

Еленски 2001: Н. Еленски. Археологически проучвания на селищната могила в с. Самоводене, Великотърновско, през 2000 г.-Археологически открития и разкопки през 1999-2000 г., 2001, С., 18-21.

Еленски 2002: Н. Еленски. Стратиграфски профил на неолитно селище Самоводене, Великотърновско, от археологическите проучвания през 2000 г. -В: Доклади и научни съобщения от петите музейни четения на Регионален исторически музей-В. Търново (посветени на 70-годишнината на проф. Д. Овчаров - 17.05.2001 г.), 2002, В. Т., 17-25.

Иванов 1984: Т. Иванов. Многослойное поселение у с. Радинград, Разградского района.- *Studia Praehistorica*, 7, 1984, 81-98.

Перничева 1993: Л. Перничева. Укрепителна система на раннонеолитно селище Струмско край Благоевград. - В: Праисторически находки и изследвания. Сборник в памет на проф. Георги И. Георгиев. 1993, С., БАН, 97-102.

Радунчева 1976: А. Радунчева. Винаца. Енеолитно селище и некропол.-Разкопки и проучвания, VI, 1976, С., БАН.

Станев 1999: П. Станев. Отбранителна система на неолитна селищна могила Самоводене (Великотърновска област). - Известия на национален военноисторически музей, 13, 1999, 139-144.

Станев 2002: П. Станев. Самоводене. Неолитна селищна могила. 2002, Faber - В. Търново.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България. 1986, София.

Тодорова и колектив 1975: Х. Тодорова, Ст. Иванов, В. Василев, М. Хопф, Г. Кол. Селищната могила при Голямо Делчево. - Разкопки и проучвания, 5, 1975, С., БАН.

Тодорова и колектив 1983: Х. Тодорова, В. Василев, З. Янушевич, М. Ковачева, П. Вълв. Овчарово. - Разкопки и проучвания, 9, 1983, С., БАН.

Nica 1977: M. Nica. Nouvelles donnees sur le neolitique ansien d'Oltenie. - *Dacia*, N.C., XXI, 13-53.

Özdoğan 1998: M. Özdoğan. Hoca Çeşme: An Early Neolithic Anatolian Colony in the Balkans?.-In: *Man and the Animal Word in Memoriam Sándor Bökönyi*, *Archaeolingua*, Budapest, 435-451.

CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE DEFENCES OF THE NEOLITHIC
SETTLEMENT SAMOVODENE, VELIKO TURNOVO

Nedko Elenski

Summary

During 2000 rescue excavations were carried out in the Neolithic settlement of Samovodene, Veliko Turnovo. In sector 105 have been recovered a part of the fortified system consisting of ditch - 1,80 m wide and 1,50 m deep, and wall, which was build of two wattle-and-daub structures parallel to one another with trampled clay between them. Its height and thickness are approximately 2,40-80 m and 1,10 m, respectively. It is contemporary with the second stage of the fortification system of the settlement recovered during the previous studying (levels IX-VIII), which we correlate with Karanovo II-III in Thrace.